

ČITANJE POVIJESTI HRVATSKOGA KNJIŽEVNOGA JEZIKA NA KORPUSU TISKARE KARLETZKY

Sanja Holjevac, *Hrvatski jezik u izdanjima riječke tiskare Karletzky*,
Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2024.

Sanja Holjevac, povjesničarka hrvatskoga jezika, u svojim se znanstvenim radovima zanima ponajprije rukopisnom i tiskanom riječju starijih razdoblja pisanom glagoljicom i latinicom na hrvatskome sjevernojadranskom području. Među njima se ističu analize jezika *Psaltira* (u suradnji sa Sanjom Zubčić), početnice tiskane 1530. u glagoljskoj tiskari Šimuna Kožičića Benje, i zadnjega dosad poznatoga izdanja Kožičićeve tiskare – *Od bitija redovničkoga knjižice*, publikacije o regulama za ponašanje svećenika u Vinodolu iz 1531. Nezaobilazna je u autoričinu opusu i jezična raščlamba rukopisnoga latiničnoga *Missala hervaskog* Jurja Manzina iz polovice 17. stoljeća, definirana u odnosu na povijesnojezični trenutak njegova nastanka i u kontekstu „šćavetanskih“ misala. No, najveći je broj radova Sanje Holjevac, primarno njezina doktorskoga rada, obranjen 2011. na Filozofskome fakultetu Sveučilištu u Rijeci, posvećen upravo brojnim izdanjima na hrvatskome jeziku tiskare Karletzky, latinične tiskare otvorene 1779., prve na riječkome području nakon što je 1531., godinu dana od njezina početka, prestala s radom znamenita i za hrvatsko slovo izrazito važna glagoljska tiskara Šimuna Kožičića Benje.

I svojim je novim znanstvenim radom, knjigom *Hrvatski jezik u izdanjima riječke tiskare Karletzky*, objavljenom u izdanju Hrvatske sveučilišne naklade 2024., nastavila prepoznatljivim rukopisom opisivati osobitosti hrvatskoga povijesnoga književnoga jezika na korpusu djela objavljenih u toj tiskari. Recenzenti su knjige ugledni znanstvenici sa Sveučilišta u Rijeci prof. emerita Diana Stolac i prof. dr. sc. Irvin Lukežić, a urednica Anita Šikić, direktorica Hrvatske sveučilišne naklade. Knjiga sadrži devet poglavlja: „Proslov“, „Uvod“, „Metodologija“, „Tiskara Karletzky – prva latinična tiskara u Rijeci“, „Izdanja tiskare Karletzky na hrvatskome jeziku“, „Jezična raščlamba“, „Izdanja tiskare Karletzky kao izvor za leksikološka istraživanja“, „Zaključak“ i „Literatura“. Do-

dani su „Slikovni prilozi“, sažetci knjige na hrvatskome i na engleskome jeziku te „Bilješka o autorici“. U tekst je uključeno 508 podrubnih bilježaka te popis literature s 233 naslova i mrežnim izvorima.

Autorica je u monografiji usmjerena na slovoпись, pravopis i hrvatski jezik tiskovina tiskare Karletzky u Rijeci objavljivanih od kraja 18. do pretkraj 19. stoljeća. U „Uvodu“ se donose osnovni podatci o povijesti riječkoga tiskarstva te o tiskari Karletzky, prvoj modernoj gradskoj, ali i gubernijskoj tiskari, koja je radila 1779. – 1889. U njoj su dakle preko stotinu godina latinicom tiskana brojna različita izdanja na latinskome, talijanskome, hrvatskome, mađarskome i njemačkome jeziku, što odražava društveno-političku situaciju, multikulturalnost i multijezičnost onodobne Rijeke. Kao što je zaključila autorica, izbor je jezika ovisio o vrsti teksta i čitateljstvu kojemu je namijenjen. Tako je nabožno štivo, vjerska literatura te poučna proza za svećenstvo i djecu pisana hrvatskim jezikom za hrvatsko stanovništvo. Istaknuta je važnost te tiskare u riječkoj i hrvatskoj kulturnoj povijesti, kao i važnost hrvatskih izdanja za istraživanje povijesti hrvatskoga književnoga jezika i standardizacijskih procesa u 19. stoljeću, ali i za opstojnost pisane hrvatske riječi i uopće hrvatskoga jezika na riječkome području. U poglavlju „Metodologija“ obrazlaže se fokus istraživanja – raščlamba fonološke, morfološke i sintaktičke razine hrvatskih izdanja te tiskare, „s posebnim naglaskom na analizi u to vrijeme ključnih pitanja vezanih uz oblikovanje slovoписа i pravopisa hrvatskoga jezika“ ne bi li se tako utvrdile i značajke hrvatskoga jezika u tim tiskovinama i upotpunile „podatcima o jeziku izdanja nastalih i namijenjenih ponajprije sjevernojadranskomu, dakle čakavskomu hrvatskom prostoru“ (str. 13). Potpoglavlje „Korpus“ donosi popis od 43 teksta obrađena u knjizi, podijeljena u dvije skupine: prva obuhvaća dopreporodna izdanja objavljena između 1790. i 1831./32., a druga preporodna i postpreporodna izdanja objavljena između 1848. i 1878. Razdoblje između tih dviju skupina predstavljeno je analizom nekoliko prigodnica i letaka, zasad jedinih poznatih djela iz tiskare Karletzky otisnutih u to doba. Treće poglavlje knjige posvećeno je radu riječke tiskare Karletzky u širem povijesnom kontekstu u Rijeci u 19. stoljeću i podrobnu prikazu riječkoga tiskarstva, od tiskare Šimuna Kožičića Benje do suvremenika tiskare Karletzky u 19. stoljeću. U četvrtome poglavlju nabrojena su izdanja te tiskare na hrvatskome jeziku i ponuđena je bibliografija izdanja od 74 bibliografske jedinice. Njihova se književnopovijesna važnost ocjenjuje prema Stojevičevoj periodizaciji i osobitostima hrvatske pisane riječi 19. stoljeća na riječkome području u dvama razdobljima: prvome, od 1790., kada je u toj tiskari otisnuto prvo djelo na hrvatskome jeziku, knjižica crkvenih pjesama, do 1840.,

i drugome, koje traje od 1848., godine uspona riječkoga tiskarstva, do 1913. U tiskari je Karletzky protokom trideset godina u drugome razdoblju evidentno opadanje broja tiskovina na hrvatskome jeziku, no autorica vjeruje da bi nova istraživanja izdanja na sjevernojadranskome području mogla otkriti zasad nepoznate publikacije te tiskare i na hrvatskome jeziku.

Peto, središnje, poglavlje knjige – „Jezična raščlamba“ – zahvaća dvije cjeline: „Slovopis i pravopis“ te „Jezične značajke“ izdanja tiskanih na hrvatskome jeziku. Prva, minuciozna raščlamba slovopisa u dopreporodnim i preporodnim izdanjima te tiskare prikazuje rješenja za grafeme, primjerice za *jat*, slogotvorno *r* i palatale, u dopreporodnim tekstovima prvotno slavonskoga, rjeđe dalmatinskoga i konačno ilirskoga slovopisa u preporodnome, osobito u poslijepreporodnome razdoblju, a na kraju je toga dijela poglavlja tablični pregled njihove uporabe (str. 157–158). Posebna se vrijednost toga dijela knjige ogleda u potvrdama koje autorica iznosi u prilog zaključku o udjelu tiskare Karletzky u procesu usustavljanja i standardiziranja hrvatske latinične grafije, primjerice odlukom da se ne intervenira u Starčevićovo bilježenje slavonskim slovopisom ili u Kurelčev pristup pisanju jata. Slijede rezultati dobiveni analizom ključnih pravopisnih odabira (pravopisnoga načela, sastavljenoga i nesastavljenoga pisanja riječi, pisanja velikoga početnoga slova te statusa intervokalnoga *j*) u izdanjima tiskare Karletzky. Tako, primjerice, u pisanju zanaglasnica u odnosu na nenaglasnice, niječnica uz glagol, prefiksalnoga *naj* uz pridjev autorica uočava uglavnom sastavljeno pisanje do 1848., a nakon toga gotovo dosljedan suprotan pristup u pisanju zanaglasnica. Nadalje ističe da pravopisni pristup u izdanjima tiskare Karletzky prati tendenciju hrvatske pismenosti općenito – supostojanje fonološkoga i morfonološkoga pravopisnoga načela u dopreporodnome razdoblju te dosljedniju primjenu morfonološkoga načela u preporodnome i poslijepreporodnome razdoblju, osobito nakon Partaševa *Pravopisa jezika ilirskoga* (1850.), ali uz dominaciju norme fonološkoga pravopisa u objavljenim Starčevićim i Kurelčevim tekstovima.

U knjizi se zatim izlaže detaljna analiza jezičnih značajki hrvatskih izdanja tiskare Karletzky na fonološkoj, morfološkoj i sintaktičkoj razini s nizom relevantnih zaključaka. Na razini se fonologije, primjerice, izdvaja refleks *jata*, dominantno iz ikavskoga štokavskoga književnoga jezika u dopreporodnim izdanjima i ilirskoga jekavskoga u preporodnim i poslijepreporodnim izdanjima, status *-l*, koji, kada nije vokaliziran u *-o*, nego je bilježen neizmijenjen, autorica tumači čakavskim utjecajem, itd. Na morfološkoj je razini Sanja Holjevac zaokupljena ponajprije oblicima G i DLI množine imenica. Posebna je pozornost usmjerena

na G mn., u prvome redu zbog slovoispisnih potvrda u hrvatskim povijesnoknjiževnim jezicima. U dopreporodnim publikacijama, uz novoštokavska rješenja *-ah*, *-aa* i *-a* u imenica *a* i *e*-vrste, u imenice *i*-vrste prodrli su čakavski oblici, a u kasnijim tiskovinama oni zagrebačke filološke škole. Dok su u ranijim tekstovima DLI mn. imenica neujednačeni, u onim kasnijim instrumental već poprima novoštokavski oblik. U središtu su sintaktičke problematike konstrukcija *za* + *infinitiv*, koja je nakon dopreporodnoga razdoblja kao obilježena uvelike potisnuta iz tekstova, a dopuna *od* + *genitiv* uz glagole govorenja i srodnih značenja zamijenjena je drugim konstrukcijama. Time su, poput svođenja konstrukcija za izražavanje posvojnosti na posvojni genitiv u preporodnome i poslijepreporodnome razdoblju, izdanja tiskare Karletzky išla ukorak s procesima standardizacije hrvatskoga jezika.

U izdvojenju poglavlju „Izdanja tiskare Karletzky kao izvor za leksikološka istraživanja“ autorica na temelju uočenih leksičkih značajki zaključuje o nastojanjima na standardizaciji leksika u hrvatskim knjigama. Relevantnosti zaključaka pridonosi analitičko prosuđivanje različitih funkcionalnih stilova zastupljenih u crkveno-vjerskim, medicinsko-poučnim, didaktičkim, administrativno-pravnim, znanstveno-stručnim, književnoumjetničkim i drugim tekstovima. Prikaz uporabe stručnih naziva u 19. stoljeću, u doba izgradnje hrvatskoga strukovno-ga nazivlja, vrijedan je izvor podataka istraživačima povijesti nazivoslovlja.

U „Zaključku“ Sanja Holjevac ističe važnost izdanja tiskare Karletzky za riječku kulturnu povijest, posebice knjiga objavljenih na hrvatskome jeziku u nesklonu mu vremenu na sjevernojadranskome području, koje značajkama hrvatskoga jezika pomažu u osvjetljavanju hrvatske književnojezične povijesti i standardizacijskih procesa u razdoblju od konca 18. do konca 19. stoljeća. Na kraju teksta autorica s pravom ponavlja zaključak o neupitnosti duhovne i kulturne, dakle i jezične povezanosti hrvatskoga korpusa, bez obzira na državno-pravnu razdvojenost, strane službene jezike i različite kulturne utjecaje na riječkome području.

Knjiga *Hrvatski jezik u izdanjima riječke tiskare Karletzky* Sanje Holjevac minuciozna je studija jezika knjiga i ostalih tiskovina pisanih hrvatskim jezikom, do njezina istraživanja najvećim dijelom neobrađenih, u tiskari Karletzky, najvažnijoj riječkoj tiskari u 19. stoljeću. Korpus je pomno raščlanjen na svim jezičnim razinama i omogućuje zaključke o jeziku i mijenama riječkih tiskovina u tome razdoblju. Na uključenoj je građi autorica propitala mnoga relevantna standardološka pitanja i zaključcima pridonijela potpunijim spoznajama o hrvatskome književnom jeziku u 19. stoljeću. Usto, metodologijom čije je bitno obilježje kritičnost i povijesnost mišljenja, primijenjenom u istraživanju tekstova starije pi-

sane baštine, i visokostiliziranom znanstvenom akribijom ponudila je uređen korpus za usporednu analizu s djelima drugih tiskara. Prvi je to znanstveni rad u kroatističkoj znanosti takvoga tipa i opsega te prvi kroatistički rad posvećen jednostoljetnomu razvoju jezika na svim jezičnim razinama na određenome području. Neprijeporna je vrijednost knjige i u rezultatima analize dosad relativno nepoznate otisnute didaktičke građe koji upućuju na uporabu čakavskoga književnoga jezika nakon 17. stoljeća u nekim funkcionalnim stilovima na, u tom razdoblju, u izgrađivanju hrvatskoga jezičnoga standarda ipak perifernijem prostoru.

Knjiga je *Hrvatski jezik u izdanjima riječke tiskare Karletzky* Sanje Holjevac važan prinos kulturnoj povijesti Rijeke i sjevernojadranskoga područja. Jednako tako, izvrstan je doprinos ne samo istraživanjima povijesti hrvatskoga jezika nego i cjelokupnoj kroatističkoj znanosti. Riječ je naime o temi koja je zanimljiva i važna kao istraživački problem, kako s gledišta riječke kulturne i književne tradicije, tako i s gledišta hrvatske nacionalne kulture i književnojezične povijesti, odnosno povijesti kulturnoga identiteta. Stoga će ju, vjerujemo, kao spomenik hrvatskomu jeziku 19. stoljeća na riječkome području i u samoj Rijeci, prepoznati i šira riječka čitateljska publika i pronaći u njoj potvrdu vlastitih kulturnih obrazaca!

Silvana Vranić